

אשנ"ב קיץ תשע"ו – לתלמידים הנבחרים על פי התכנית המותאמת

תלמידי י' בתשע"ה

האשנ"ב שלפניכם נועד ללוות אתכם המורים, ולהתוות דרך בהוראת הנושאים המופיעים בתכנית הלימודים. האשנ"ב משלים את התכנית המותאמת המופיעה באתר המפמ"ר. משמע – מגדיר את סוגיות היסוד שיש לכלול בהוראת הנושאים המופיעים במסמך המותאם, ועליהם ייבחנו התלמידים בבחינת הבגרות החל מקיץ תשע"ו. המורים מוזמנים להעמיק ולהרחיב בהוראת הסוגיות השונות, אך אין לוותר על הנושאים המופיעים במסמך הנחייה זה.

על המורים מוטלת החובה והשליחות לשאול עצמם מהם היעדים בהוראת נושא זה או אחר? כיצד ניתן להביא את התלמידים ללימוד נושאים אלה בדרך מעניינת, מעוררת חשיבה ומאתגרת? כיצד להתאים את נושאי הלימוד לאוכלוסיית התלמידים עמה הם עובדים?

למטרות תכנית הלימודים והצעות לדרכי הוראה מגוונות ראו תכנית הלימודים המותאמת באתר המפמ"ר:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/hativa_elyon_a/TalHadasha.htm

במהלך תשע"ה תקיימנה השתלמויות רבות ברחבי הארץ – מתוקשבות ורגילות. השתלמויות אלה תתמקדנה בדרכי הוראה מגוונות המכוונות ללמידה משמעותית, ומקנות כלים למידה-הערכה חלופיות. המורים להיסטוריה נקראים להגיע להשתלמויות אלה, להעשיר את ידיעותיהם בהיסטוריה ובדידקטיקה, ולהתעדכן בשפע החידושים שאנו מכניסים להוראת המקצוע חדשות לבקרים.

להזכירכם – מורה להיסטוריה מחויב במינימום בהשתלמות מוכרת אחת לארבע שנים. רבים רבים מהמורים משתלמים בכל שנה, ואלה – יבואו על הברכה. בהצלחה לכלל המורים ושתהיה לנו שנת לימודים פורייה ומהנה.

ד"ר אורנה כץ אתר

מפמ"ר היסטוריה

נושאי הלימוד

פרק רביעי:

ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית-המקדש

(13 שיעורים)

א. ציוני דרך עיקריים בבניית המדינה החשמונאית וביסוסה

הכרת שליטי בית חשמונאי והשינויים שחוללו בתחומים השונים - קשיים והישגים. (יהודה המקבי, יונתן, שמעון, יוחנן הורקנוס, אריסטובולוס, אלכסנדר ינאי, שלומציון)

- קושי פוליטי - הצורך של השליטים החשמונאים לתמרן בין הכוחות המדיניים האזוריים.
- קושי כלכלי- מתיחות בין נוכרים ליהודים על רקע כלכלי.
- קושי דמוגרפי
- התייחסות לשליטי המדינה החשמונאית מן הבחינות הבאות:
  1. התרחבות טריטוריאלית (הכרות עם המפה של "יהודה" שכללה את מרבית ארץ ישראל),
  2. גידול דמוגרפי (כולל מדיניות הגירה)
  3. שינויים במעמד המנהיג ובסמכויותיו הפוליטיות והדתיות.
  4. היחס להלניזם.

ב. הכתות הדתיות ועיקרי המחלוקת ביניהן: צדוקים, פרושים, איסיים

כל הקבוצות האמינו בצורך להגשים חזון דתי - תרבותי יהודי אך היו חלוקות על הדרכים להגשמת חזון זה. יש להתייחס לכל אחת משלוש הכתות מן הבחינות הבאות:

1. מקור השם
  2. המוצא חברתי של כל כת או השכבה החברתית עליה נשענה.
  3. אמונותיה העיקריות של כל כת.
  4. היחסים בין כל אחת מהכתות לבין השליטים לבית חשמונאי.
- ג. דפוסי השלטון הרומאי בא"י ('מלך חסות' – הורדוס, הנציבים)

- השלטון הרומאי העקיף: דמותו של "מלך החסות" הורדוס

1. מדוע העדיפו הרומאים לנקוט במדיניות של שלטון עקיף באמצעות שליטים מקומיים?
2. המאפיינים העיקריים של שלטון הורדוס : נאמנות לרומא ולשליטה המתחלפים, תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית בא"י, חיסול שרידי החשמונאים והאצולה ביהודה, התערבות בסדרי הכהונה והסנהדרין, מפעלי הבנייה המפוארים.
- השלטון הרומאי הישיר : תקופת הנציבים הרומאים.
  1. תפקיד הנציב וסמכויותיו
  2. מאפייני שלטונם של הנציבים שהובילו לעוינות ליישוב ביהודי והעדפת הלא יהודים בארץ, עול כלכלי כבד, עושק ומעשי שחיתות, פעילות נגד תנועות משיחיות ומורדים.
- ד. הסיבות למרד הגדול והעמדות השונות בוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים
- הסיבות למרד הגדול : פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים של היהודים ; מתח בין היהודים לנכרים עקב חיזוק מעמד האוכלוסייה הלא יהודית ע"י השלטון הרומאי ; מצוקה כלכלית, מעשי העושק של הנציבים, הגברת הקיטוב הכלכלי ; תסיסה משיחית והתגברות תופעות משיחיות בין היהודים ; התגברות הקנאות הקיצונית ורוח המרד, הופעת קבוצות קיצוניות.
- ה. תוצאות המרד וחורבן בית המקדש
- תוצאות המרד : חורבן ירושלים וחורבן בית המקדש- המרכז הדתי , משפטי, מדיני, הרס דמוגרפי - דלדול אוכלוסין, הרס כלכלי, היעלמות מעמדות חברתיים וכתות, אבדן המנהיגות הדתית, שינוי במעמדה של יהודה לאחר החורבן.
- ו. מצדה – השלב האחרון במרד נגד הרומאים
- סיפור המאבק במצדה.

פרק חמישי : בין ייאוש לבנייה : מירושלים ליבנה

א. רבן יוחנן בן זכאי והקמת המרכז ביבנה

1. המשבר שנוצר בחברה היהודית עקב חורבן בית המקדש והסכנות שנסקפו לחברה היהודית עקב משבר זה

- אווירת הייאוש והמשבר עקב התבוסה ותקנות הכיבוש שהנהיגו הרומאים
- השלכות אובדן המרכז של הציבור היהודי (ההשלכות הדתיות והמוסדיות)
- החשש מפני הכחדת הישוב בא"י והעם היהודי.

2. בניית המרכז ביבנה: עיצוב חיים יהודיים ללא מקדש, יצירת גורמים מלכדים חדשים: תקנות חדשות 'זכר לחורבן', בית הכנסת, לימוד התורה והתפילה

כינון החיים הציבוריים ועיצוב מחדש של החיים היהודיים ללא קיומו של המקדש:

- כינון הנשיאות ובית הדין הגדול כמוסדות מרכזיים של העם היהודי
- קביעת מיקומו של בית הכנסת כמקום פולחן במקום בית המקדש.
- קביעת דרכי כפרת עוונות ופולחן כחלופה להקרבת הקורבנות (התפילה, המצוות, התשובה ומעשי החסד, הניתנים לביצוע על ידי כל אדם).
- קביעת הלכה אחידה המחייבת את כולם, העדר זרמים ופלגים מנוגדים ביהדות.
- התקנות העיקריות שתוקנו ביבנה (על ידי ריב"ז ורבן גמליאל) ועיצבו מחדש את החיים היהודיים ('זכר למקדש', 'זכר לחורבן'). **יש לבחור 3 דוגמאות ולהסביר – במה היו שונות מהנהוג בבית המקדש טרם החורבן, ומה תרומתן לעיצוב מחדש של החיים היהודיים.**

ג. מרד בר כוכבא (3 שיעורים)

1. ההסברים השונים למרד בר כוכבא
2. היקף המרד, האירועים העיקריים בו, תוצאות המרד והשפעותיו
3. דמותו של בר כוכבא כפי שעולה מהמקורות

לפירוט מוקדי הלימוד – ראו מסמך ההנחיות באתר המפמ"ר:

[http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut Pedagogit/History/hativ/a_elyona/ChomarimMechaivim](http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/hativ/a_elyona/ChomarimMechaivim)

הלאומיות בישראל ובעמים, ראשית הדרך עד 1920

א. הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19 (18 שיעורים)

- א-1. מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19 (4 שיעורים)
- א-2. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19 (5 שיעורים)
- א-3. המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19 (4 שיעורים)
- א-4. תנועה לאומית מדגימה באחת הארצות (4 שיעורים)

בפרק זה אין הכוונה לתנועה הציונית. נושא זה ילמד לפי הפירוט בפרקים הבאים ביחידת הלימוד.

סעיף א-1

מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19 (4 שיעורים)

1. מה קושר ומלכד את בני אותו לאום? (שפה, מנהגים ומסורות, עבר משותף, מוצא משותף, סמלים, זיקה למולדת, השאיפה של בני הלאום לחיות במדינה עצמאית משלהם).
2. מה היו השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19?
  - א. חיזוק מסגרות השתייכות ויצירת מוקדי זהות חדשים לבני האדם.
  - ב. התגבשותן של מסגרות חברתיות, פוליטיות ותרבותיות (התנועות הלאומיות) שטיפחו וחיזקו את סימני הלאומיות ונאבקו ליצירת מסגרת מדינית עצמאית לבני אותו לאום.
  - ג. שינויים במפה המדינית של אירופה. (השוואה בין מפת אירופה בשנת 1815 למפה בשנת 1920).

סעיף א-2

הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19

(5 שיעורים)

1. השפעת עקרונות תנועת ההשכלה - העקרונות המרכזיים של תנועת ההשכלה היו את הבסיס שעליו נשענו השינויים (שינויים במקור הידע, שימוש ביקורתי בידע, ההכרה שכל בני האדם שווים בזכויות היסוד לחיים, לחירות ולקניין, ההכרה בעיקרון ריבונות העם והאמונה ב"קידמה").
2. השפעת תופעת החילון, שהלכה והתרחבה, על בני האדם (הבהרת מושג החילון- שבירת הבלעדיות של הדת ומוסדותיה בחיי הפרט והחברה ולא בהכרח נטישה של האמונה).
3. השפעת התנועה הרומנטית על התפתחות התנועות הלאומיות במאה ה-19 (חשיבות הרגש והדמיון, שיבה אל העבר והעצמתו, חיפוש אחר סימנים ייחודיים של קבוצות בני אדם, כינוס והעצמה של התרבות העממית: אגדות עם ופולקלור).
4. השפעת אירועים פוליטיים בשלהי המאה ה-18 וראשית המאה ה-19 על התפתחותן של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19 (הדי המהפכה האמריקאית, הדי המהפכה הצרפתית ותקופת שלטונו של נפוליאון).
5. השפעת תהליכי התיעוש והעיור על אנשים שנדחקו לעולם חדש ומנוכר. (במה הלאומיות היוותה מענה למציאות החדשה שנוצרה?)
6. השפעתן של תמורות בתחבורה, בתקשורת, בחינוך ובתרבות על אורח החיים והחשיבה של בני האדם. במה תמורות אלו סייעו להפצת הלאומיות.

אין להתעכב על דרך התהוותו של כל אחד מהגורמים.

יש להתמקד בהסבר תרומתו של כל אחד מהגורמים לגיבוש תופעת הלאומיות ולצמיחתן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

סעיף א-3

המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו במאה ה-

19 באירופה (5 שיעורים)

1. המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות ותומכיהם באירופה במאה ה-19. (המעמד החברתי אליו השתייכו המנהיגים, מקור סמכות המנהיג ואמונה ביכולת לשנות את הסדר החברתי-פוליטי הקיים).
2. תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (טיפוח תודעה לאומית ופעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית).
3. שלבי ההתפתחות של הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19. (פעילות של אנשי רוח לגיבוש זהות לאומית, פעילות תרבותית וארגונית להפצת הלאומיות, פעילות פוליטית למען הגשמת זכויות לאומיות, לדוגמא- מהפכות "אביב העמים", פעילות דיפלומטית וצבאית להקמת מדינות לאומיות).¹
4. הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (אופי השלטון, היקף המודרניזציה בתחומים שונים, כוחה של הכנסייה, מידת הפיצול החברתי, המדיני והתרבותי).

"אביב העמים" בברלין, גרמניה מתוך: ויקיפדיה

¹ ראה נספח מצורף.

נספח לסעיף א-3

שלבי התפתחות הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19²

שלב א'- שלב ההיערכות

שלב בו כמה מאות בודדות של אנשים, בדרך כלל משכילים בני המעמד הבינוני, מתחילים לגבש את המסגרת הלאומית ומניחים את היסודות לתרבות הלאומית.

הפעילות הלאומית בשלב זה מתמקדת ביצירת אוסף קנוני של דימויים עצמיים על אודות העבר, ההווה והעתיד של בני הלאום.

במסגרת יצירת התרבות הלאומית מתגבשת השפה הלאומית התקנית, ישנו איסוף שיטתי ועיבוד של שירים, אגדות עממיות ומוסיקה מסורתית. בשלב זה בד"כ נכתב גם מחקר שיטתי ראשוני של העבר והמורשת של בני הקבוצה הלאומית.

שלב ב'- שלב ההרחבה

שלב זה מאופיין בהרחבת מעגל השותפים בתנועה הלאומית וחיזוק הקשרים המלכדים ומקשרים בין האנשים המרגישים שייכים לאותו הלאום.

בשלב הזה התבססה רשת של אגודות לאומיות המגייסות כספים, מייסדות בתי ספר, מארגנות טקסים לאומיים, מקימות אתרי תרבות ומורשת לאומיים ומוציאות לאור עיתונות לאומית.

בשלב זה מופיעים אמנם ניצנים של פעילות פוליטית מאורגנת למען השגת הזכויות הלאומיות, אך הדגש המרכזי בפעילותה של התנועה הלאומית הוא בתחומי התרבות והחברה. פעילות שמטרתה לעודד ולטפח את הזהות הלאומית ואת ההשתייכות הוולונטרית לארגונים לאומיים שהיוו מסגרת חברתית המקשרת בין בני אדם ומעודדת אותם לפעול למען המטרה הלאומית.

שלב ג'- שלב המאבק

1. שלב המאבק העממי

בשלב זה הרעיון הלאומי קנה אחיזה באזורים שונים ובשכבות אוכלוסייה רחבות ומגוונות.

² מעובד על פי מאמרו של אלון רחמימוב, "המפץ הגדול של הלאומיות- מלחמת העולם הראשונה", אתר החוג להיסטוריה, אוניברסיטת תל-אביב,

שלב זה מאופיין בגיוס ההמונים למאבק למען השגת זכויות לאומיות. התנועות הלאומיות יוצאות אל הרחובות ובאמצעות הפגנות או בריקדות, מנסות לקדם את מטרותן הפוליטית. הביטוי המובהק לשלב זה הוא מהפכות 1848 - "אביב העמים". המאבק הלאומי מתנהל גם נגד שליטים מקומיים ו/או זרים המתנגדים לשינוי הלאומי ומנסים לשמר את הסדר הפוליטי והמדיני הישן. זה גם השלב בו מתגבשים הכיוונים הפוליטיים בתוך התנועה הלאומית סביב שאלת האופי החברתי והפוליטי של החברה הלאומית.

2. שלב המאבק המדיני - דיפלומטי והצבאי

בשלב זה הכוחות הקובעים את אופי המאבק הלאומי ואת תוצאותיו הם כוחות בעלי יכולות מדיניות וצבאיות והמאבק הלאומי עושה שימוש בבריתות מדיניות ובמלחמות במטרה לסלק שליטים זרים ולכבוש טריטוריות שהוגדרו חלק מהמולדת הלאומיות.

- המעבר משלב מאבק אחד לשלב המאבק השני איננו אוטומטי ואינו חד כיווני. התפתחותה של תנועה לאומית יכולה להיעצר לפני השלב הראשון או השלב השני ואף לסגת חזרה לאחר תקופה קצרה.

שלב ד' - לאחר הקמת המדינה הלאומית הריבונית

הפצת והרחבת התודעה הלאומית נמשכת ואף מתגברת לאחר הקמתה של המדינה הלאומית הריבונית. המדינה הלאומית שוקדת על חיזוק הקשר בין היחיד לאומה ולמדינה. המדינה הלאומית מפעילה מנגנונים המחייבים יחידים להוכיח הזדהות עם הלאום ונאמנות למוסדות המדינה הלאומית. זאת בניגוד לשלבים הקודמים, לפני הקמת המדינה הלאומית, בהם הפעילות הלאומית וההזדהות עם המטרות והערכים הלאומיים נעשו על בסיס וולונטרי.

המדינה מפעילה אמצעים משפטיים, כלכליים, חינוכיים ותרבותיים כדי לחזק את הזהות והלכידות הלאומית ולפעול נגד גורמים הנחשבים עוינים ומסוכנים לזהות הלאומית של החברה והמדינה.

סעיף א-4

תנועה לאומית מדגימה באחת מהארצות: אטליה, גרמניה, יוון, פולין

(4 שיעורים)

1. המצב המדיני, חברתי-כלכלי בארץ שנבחרה לפני תחילת המאבק הלאומי, הגבולות בהם חיו בני הלאום, מי שלט במדינה.
2. מטרת המאבק והכוחות הפעילים שהניעו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה.
3. השלבים העיקריים במאבק של התנועה הלאומית בארץ שנבחרה.
4. דרכי הפעולה שננקטו בשלבי המאבק השונים בארץ שנבחרה.
5. הגורמים שסייעו והגורמים שעיכבו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה, והסבר כיצד סייעו או עיכבו.
6. תוצאות המאבק הלאומי בארץ שנבחרה עד שלהי המאה ה-19.
7. קווי הדמיון והשוני בין המאבק הלאומי בארץ שנבחרה לבין דפוסי הפעולה ושלבי המאבק של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 (דפוסי הפעולה מופיעים בעמ' 15 באשנ"ב זה. שלבי המאבק מופיעים בעמ' 16-17).

ב. התנועה הלאומית היהודית המודרנית - הציונות ומאפייניה העיקריים (7 שיעורים)

סעיף ב-1

הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית (3 שיעורים)

- ראשית הטלת הספקות בפתרון האמנציפציה לאור גילויי האנטישמיות במערב ומרכז אירופה.
- החשש מאובדן הזהות היהודית בד בבד עם תהליכי החילון וההשתלבות בחברת הרוב.
- גילויי האיבה כלפי היהודים מצד השלטון והחברה במזרח אירופה.
- השפעת רעיונות הלאומיות והפעילות של התנועות הלאומיות במאה ה-19 באירופה על היהודים. ("וכי נופלים אנחנו מהם"? לצד דחיית היהודים מקבוצת ההשתייכות הלאומית).

כאשר הבשילו התנאים השונים לצמיחתה של התנועה הציונית, היא הסתייעה רבות בכמיהה ארוכת השנים של המוני בית ישראל לציון, אך אין לראות בכמיהה זאת סיבה להתעוררות הלאומיות היהודית המודרנית.

סעיף ב-2

פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה (4 שעות)

- תחנות בחייו של הרצל.
- בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל "מדינת היהודים".
- הקונגרס הציוני הראשון ותכנית באזל.
- הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה.
- ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רטר מהסולטן העות'מאני והשגת הסכמת המעצמות (גרמניה, הקיסרות הרוסית ובריטניה) למתן ערבויות לצ'רטר זה.
- פולמוס אוגנדה.

סעיף ג-2

פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה (6 שיעורים)

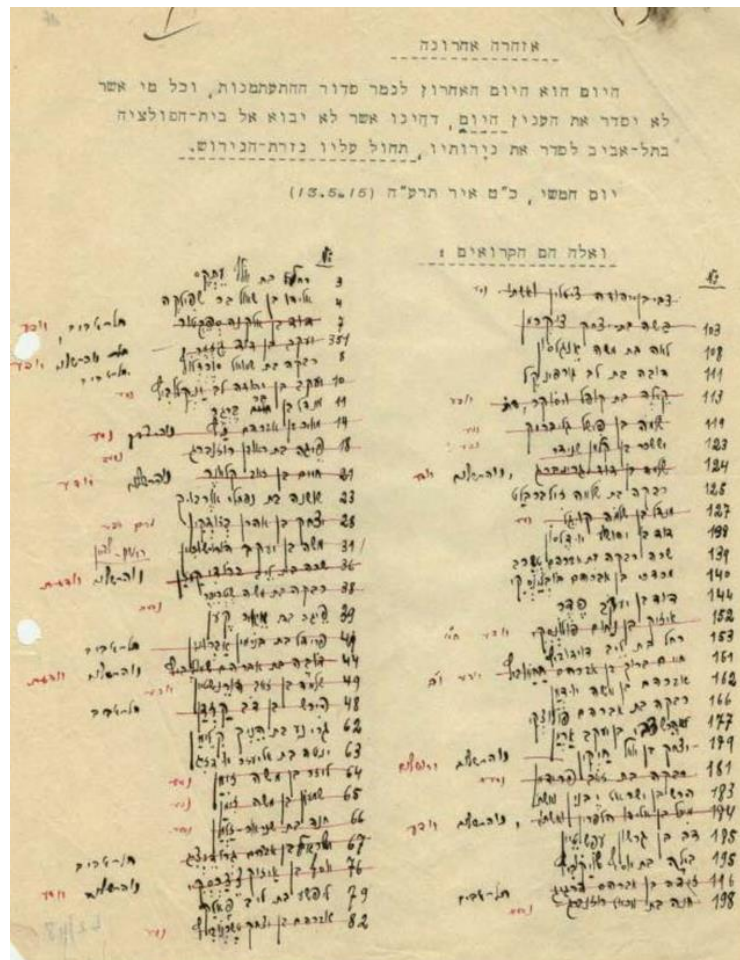
- העלייה לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה : סיבות לעלייה, קשיי העולים).
- הקמת צורת התיישבות חדשות (מושבה וקבוצה), הקמת העיר העברית - תל אביב, הכרת מפת ההתיישבות בארץ ישראל.
- הקמת מסגרות חברתיות-פוליטיות. (ארגוני האיכרים במושבות, מפלגות הפועלים ומקומן בחיי חבריהן ; אין הכוונה להשוואה בין מצעי המפלגות השונות).
- הקמת מסגרות ביטחוניות. (השומר כארגון המשלב את רעיון "כיבוש העבודה" ברעיון "כיבוש השמירה" ומגלם את דימויי היהודי החדש).
- הנחת התשתית לתרבות וחינוך עברי. ("מלחמת השפות", עיתונות, פעילותו של אליעזר בן יהודה, הקמת הסתדרות המורים ומסגרות חינוכיות עבריות).
- אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית. ('שיטת האפטרופסות' והביקורת עליה) (העזרה שהגיש הברון רוטשילד למושבות), פעילותו של ד"ר ארתור רופין והמשרד הארץ ישראלי למען היישוב היהודי בא"י).

ד. התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

(10 שיעורים)

1. עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים בזמן מלחמת העולם הראשונה- הצגת העמדות (ניטראליות, תמיכה במדינות המרכז, תמיכה בבריטניה) והשיקולים לכל אחת מן העמדות.
  2. מדיניות השלטון העות'מאני (גי'מל פחה) כלפי היישוב היהודי בא"י בזמן מלחמת העולם הראשונה : גורמים, יעדים ודרכי פעולה.
- מה הניע את המדיניות העות'מאנית? (יחס עוין לעולים הציונים שהגיעו ממדינות שהשתייכו לימדינות ההסכמה ; עוינות למיעוטים לאומיים).

- יעדי השלטון העות'מני: פגיעה בפעילות התנועה הלאומית היהודית- ציונות; סיפוק צרכי המלחמה.
- דרכי פעולה: הצגת הצעדים שנקט השלטון העות'מני כלפי הישוב היהודי. יש להתייחס לכך שהיישוב היהודי התמודד עם קשיים שנבעו מעצם קיומה של המלחמה, לצד קשיים שנבעו מהמדיניות האנטי-ציונית של ג'מאל פחה.

הודעת המשרד הארצישראלי אל תושבי הארץ היהודים נתיני המדינות הזרות לסדר את נתינותם העות'מאנית עד ה-15 במאי. ההודעה כוללת את רשימת התושבים המיועדים לגירוש מא"י ע"י השלטונות העות'מניים. (הארכיון הציוני)

3. דרכי התמודדות של היישוב היהודי בא"י: 'הוועד להקלת המשבר', ארגון ניל"י

- היישוב היהודי בא"י פעל למען שימור קיומו של המפעל הציוני על הישגיו- בתחומי התרבות, ההתיישבות, המסגרות הפוליטיות החברתיות והביטחוניות- שעמדו בסכנה.
- 'הוועד להקלת המשבר'- מטרות (שימור הישגי היישוב), דרכי פעולה.

- ניל"י- מטרות (שינוי המציאות על ידי סיוע לבריטים בכיבוש הארץ, מתוך רצון לזכות בתמיכה בריטית לאחר המלחמה), דרכי פעולה, הסיבות להתנגדות לפעולותיו בקרב בישוב היהודי.
- 5. **הצהרת בלפור:** תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים.

השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה לבין תנועות לאומיות של עמים אחרים באירופה במאה ה-19

(3 שיעורים)

- במה דומה התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות באירופה במאה ה-19. (הגורמים לצמיחתן, יעדים, טיפוס המנהיגים, דפוסי פעילות).
  - במה שונה התנועה הציונית מתנועות לאומיות אחרות:
1. התנועה הציונית יכלה להישען על תפיסתם של היהודים את עצמם כעם ועל הכמיהה לציון ולהעניק להם משמעות לאומית מודרנית.
  2. האתגרים הייחודיים שעמדו בפני התנועה הציונית (הריחוק הגיאוגרפי, הפיצול הקהילתי, הלשוני והתרבותי, התלות בשליט החוקי על ארץ-ישראל ובהסכמת השלטונות המקומיים בארצות השונות לפעילות הציונית).
  3. ריבוי המתנגדים לתנועה הציונית בתוך החברה היהודית והגיוון במניעיהם. (אורתודוקסים, יהודים משתלבים, תומכי הבונד ויהודים סוציאליסטים חברי התנועות המהפכניות).

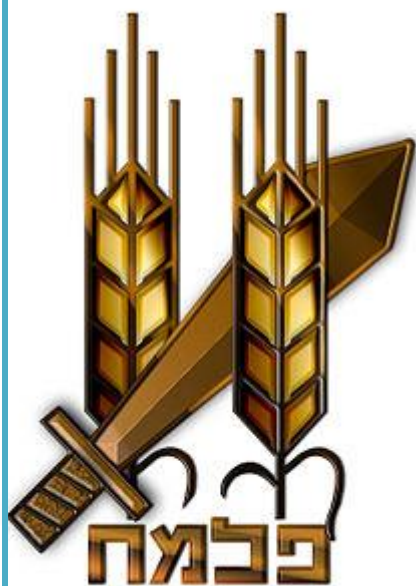
מבוא להוראת נושא השואה – 4 שיעורים

יחידת הלימוד תתפרסם במהלך ספטמבר 2014.

בונים מדינה במזרח התיכון:

פרק המבוא:

על נושא זה לא תופענה שאלות בבחינת הבגרות 1920-1945

פרק המבוא יילמד בצורה תמציתית ובו תוצג התשתית שנבנתה בבניין הבית הלאומי בשנים 1920-1945. תשתית זו אפשרה ליישוב היהודי ולתנועה הציונית לצאת למאבק מדיני וצבאי להקמת המדינה לאחר מלחמת העולם השנייה והיוותה בסיס להקמת המדינה ב-1948.

- א. המנדט הבריטי בא"י ותרומתו לפיתוחה של הארץ
- ב. מוסדות היישוב היהודי והתנועה הציונית
- ג. מסגרות כלכליות, חברתיות ותרבותיות
- ד. התפתחות המתח בין היהודים לערבים והיערכות היישוב בתחום הביטחון
- ה. היערכות היישוב היהודי והתנועה הציונית בימי מלחמת העולם השנייה

1 - ג'

מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי (4 שיעורים)

מוקדי הלימוד:

מאבק היישוב מתבטא בפעולות בתחומים שונים שבוצעו בו-זמנית. להקלת הלימוד רצוי למקד כל תחום בנפרד.

המאבק הצבאי:

- הקמת תנועת המרי העברי – גורמים, דרכי פעולה, מבצעים עיקריים, נסיבות פירוקה.
- עיקרי המחלוקת בין עמדת היישוב המאורגן ל"פורשים" והיחסים בין המחתרות לאחר התפרקות תנועת המרי העברי: מאבק צמוד ומאבק רצוף - מאפייני כל גישה והשוני ביניהן.

העפלה – המאבק להבאת עולים לארץ:

- היקף התופעה (במהלך מלחמת העולם השנייה הצליחה אוניה אחת להגיע בשלום לחופי הארץ. 6 אוניות טבעו בדרכן, 9 הופנו למקומות אחרים, בעיקר איסטנבול ו-10 אוניות נתפסו על ידי הבריטים. בין ינואר 1946 למאי 1948 ניסו להגיע לחופי ישראל 58 אוניות מעפילים. 46 מהן נתפסו על ידי הבריטים, 39 נשלחו לקפריסין).

אונית המעפילים 'מדינת היהודים'

<http://www.edu-negev.gov.il/tapuz/osnat2tp/medina/haapala1.htm>

• המאבק המתמשך

להבאת מעפילים חרף המדיניות המגבילה של הבריטים. המאמצים הכרוכים בהבאת כל אוניה ואוניה (רכישת האוניות, ארגון הצוות, ארגון העולים המוכנים לעלות, המסע, מבצע הורדת המעפילים לחוף והסתרתם בקיבוצים).

- ליווי המעפילים שנתפסו על ידי הבריטים למחנות או בחזרה לאירופה (אקסודוס).

- הניסיון לפגוע בתחנות המכ"ם הבריטיות.

התיישבות:

- רכישת קרקעות.
- ההתיישבות כמעצבת גבולות (11 הנקודות בנגב, פרשת ביריה).

לדיון:

מדוע שינה היישוב את מדיניותו כלפי בריטניה עם סיום המלחמה?

לקריאה נוספת:

יגאל עילם, "התפתחות ארגוני המגן והמחתרת: ההיבט המחתרתי והצבאי של היישוב בתקופת המנדט", בתוך: יהושע פורת ויעקב שביט (עורכים), **ההיסטוריה של ארץ ישראל: המנדט והבית הלאומי (-1947)** (1919), כתר ויד יצחק בן צבי, 1990, עמ' 235-238.

שי חורב, **ספינות בטרם שחר: לקסיקון ההעפלה 1934-1948**, סיפורן של ספינות המעפילים מ'וילוס' עד 'קרב עמק איילון', פרדס, 2003.

1 - ד'

העברת שאלת א"י לאו"ם (2 שיעורים)

- שיקולי הבריטים בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם (שיקולי מדיניות חוץ ופנים)
- הדיון בעצרת הכללית – נאום גרומיקו כביטוי לעמדת ברית המועצות. ההסברים למדיניות הסובייטית.
- עמדת ארצות הברית והגורמים לעיצובה.

בנושא זה יש להדגיש את השפעת המלחמה הקרה על התנהלות המעצמות.

- הועדה שהוקמה על ידי האו"ם כדי להציע פתרון לשאלת א"י. היכן גבו עדויות? המלצותיה?
- החלטת כ"ט בנובמבר – הפעילות הדיפלומטית היהודית לגיוס תומכים בה, תוכנה ומשמעותה.
- התגובות להחלטה – בקרב הישוב היהודי, הפלסטינים ומדינות ערב.

לקריאה נוספת:

צבי גנין, "יחסה של ארצות הברית להקמת מדינת ישראל 1945-1948", בתוך: יהודה ואלך, **היינו כחולמים**, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 201-249.

יעקב רואי, "תמיכת ברית המועצות בהקמת מדינת ישראל", בבתוך: יהודה ואלך, **היינו כחולמים**, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 179-200.

1 - ה'+ז'

מלחמת העצמאות (5 שיעורים)

מוקדי לימוד:

- מאפיינים כלליים של המלחמה
- שלב א' (עד הכרזת המדינה) – יחסי הכוחות והיתרונות היחסיים של כל צד; יעדי הצדדים הלוחמים; דרכי הלחימה והמניעים; הישגים וקשיים.

- שלב ב' של המלחמה (מפלישת צבאות ערב ועד החתימה על הסכמי שביתת הנשק) – יחסי הכוחות והיתרונות היחסיים של כל צד; יעדי הצדדים הלוחמים ומניעיהם; מתווה כללי של המלחמה (החלוקה ל-4 תקופות משנה); יעדי ישראל בכל אחת מתקופות המשנה ומידת השגתם.

לדיון:

מה היו הגורמים לניצחון הישראלי, כנגד כל הסיכויים?

לפירוט – ראו אתר המפמ"ר, תפריט ימני – נושאי הלימוד בחטיבה העליונה, חלק ב', שאלון

22116

לקריאה נוספת:

גלבר יואב, קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948, דביר, 2004, עמ' 107-130.

קדיש אלון וקדר ב"ז (ע), מעטים מול רבים?, מאגנס, 2006

בני מוריס, 1948: תולדות המלחמה הערבית-ישראלית הראשונה, עם עובד וספריית ספיר, 2010.

1 - ו'

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל והקמת צה"ל (4 שיעורים)

מוקדי לימוד:

שיעור 1-2 – הויכוח על הכרזת המדינה

- נסיבות ההכרזה: המצב בחזיתות (הישגי תכנית ד', נפילת גוש עציון, מצור בעיר העתיקה, עזיבת הבריטים).
- הדיון ב-12 במאי – הסבר מניעי התומכים בהכרזה על הקמת המדינה עם עזיבת הבריטים.
- השיקולים בעד דחיית ההכרזה על הקמת המדינה.

שיעור 3-4 – הקמת צה"ל, פירוק המחתרות ופירוק מטה הפלמ"ח

- הקמת צה"ל – נוסח השבועה.
- מניעי בן-גוריון לפזר את מטה הפלמ"ח. השפעות צעד זה.
- פירוק אצ"ל ולח"י ושילובם במערך הצהלי.
- הקשיים בביצוע (פרשת אלטלנה כמקרה בוחן).

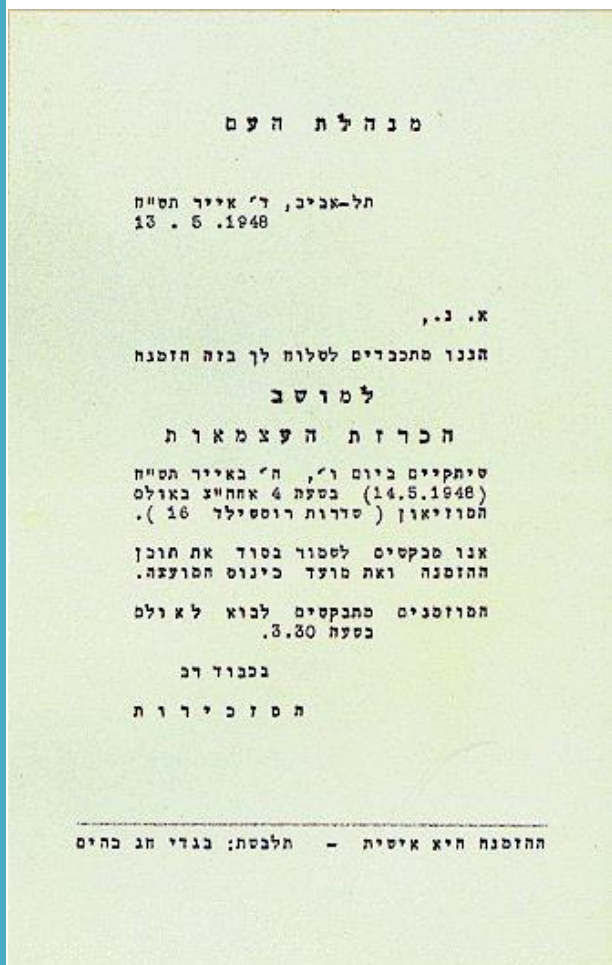
לדיון:

כיצד מבטאת הקמת צה"ל את המעבר מיישוב למדינה?

לקריאה נוספת:

זאב צחור, החזון והחשבון: בו-גוריון בין אידיאולוגיה לפוליטיקה, ספרית הפועלים, 1993, עמ'

194-183.

1 - ח'

הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

(2 שיעורים)

מוקדי הלימוד:

שיעור 1 – הסכמי שביתת הנשק

- הבהרת המושגים – הפסקת אש, שביתת נשק, הסכמי שלום.
- מניעי ישראל ומדינות ערב לחתימה על ההסכמים.
- הכרת הגבולות שנוצרו בעקבות ההסכמים והיו לגבולותיה הבינלאומיים והמוכרים של ישראל עד מלחמת ששת הימים ('הקו הירוק').

בנושא זה אין צורך לעסוק בסעיפי ההסכמים עם כל אחת מהמדינות

שיעור 2 – היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

- קריסת החברה הפלסטינית – הגורמים לבריחת ערביי א"י בשלב הראשון של המלחמה (עד פלישת צבאות ערב).
- עזיבה וגירוש הפלסטינים בשלב השני של המלחמה.

- **לפירוט – ראו אתר המפמ"ר, תפריט ימני – נושאי הלימוד בחטיבה העליונה, חלק ב',**

שאלון 22116

לקריאה נוספת:

דוד בן גוריון, **יומן המלחמה, תש"ח-תש"ט, כרך ג'**, משרד הביטחון, 1982, עמ' 941-944, 980-964-965, 979, 987-1000.

יואב גלבר, **קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948**, הוצאת דביר, 2004, עמ' 346-376, 430-465.

2. מדינת ישראל במזרח התיכון

א. תהליך הדה-קולוניזציה והקמת מדינות עצמאיות (3 שיעורים)

מוקדי הלימוד:

- הבהרת המושג דה-קולוניזציה (הסבר התופעה, זירת ההתרחשות, התקופה: 1945 עד תחילת שנות ה-60).
- הגורמים לתהליך הדה-קולוניזציה.
- מאפיינים כלליים של התהליך במזרח התיכון ובצפון אפריקה
- תוצאות התהליך והכרת דוגמא מארץ אחת

יש ללמד את התהליכים המאפיינים ולהתמקד בארץ מדגימה אחת.

**לפירוט – ראו אתר המפמ"ר, תפריט ימני – נושאי הלימוד בחטיבה העליונה, חלק ב',
שאלון 22116**

לקריאה נוספת:

ארליך חגי, **מבוא להיסטוריה של המזרח התיכון**, האוניברסיטה הפתוחה, חטיבה ה', יחידה 10, תש"ן, עמ' 110 – 153.

סעדון חיים, **עצמאות וגורל**, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.

2 - ה'

השפעת גורמים שונים על גורל היהודים בארצות האסלאם (3 שיעורים)

מוקדי הלימוד:

- מבט-על: הגדרת האזור, מספרם מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל.³
- הגורמים השונים שעיצבו את גורל יהודי ארצות האסלאם, החל מסוף שנות ה-40.

³ ניתן להסתמך על הטבלה בחוברת של ד"ר חיים סעדון.

- הדגמה – הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים כפי שבאו לידי ביטוי באחת הארצות.

**לפירוט – ראו אתר המפמ"ר, תפריט ימני – נושאי הלימוד בחטיבה העליונה, חלק ב',
שאלון 22116**

לקריאה נוספת:

סעדון חיים, **עצמאות וגורל**, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.
עדי שוורץ, "חורבן קהילות ערב: האסון שנגזר", **תכלת** 43 (אביב תשע"א), עמ' 29-55.

שימו לב – יש ללמד את מלחמת ששת הימים

או

מלחמת יום הכיפורים

2 - ז'

מלחמת ששת הימים (4 שיעורים)

מוקדי הלימוד:

- הגורמים לפרוץ מלחמת ששת הימים
- הרחבת המלחמה בחזית עם ירדן וסוריה
- תוצאות המלחמה (בטווח המידי).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל בתחום החברתי, כלכלי, פוליטי וביטחוני.
- השפעות המלחמה על הפלסטינים ועל מדינות ערב.

לקריאה נוספת:

אשר ססר, "ירדן ומלחמת ששת הימים", בתוך: אשר ססר (ע), **שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, מרכז יצחק רבין ועם עובד, עמ' 102-112.

מוחמד מוצלח, "רישומה של מלחמת 1967 על הפלסטינים", בתוך: אשר ססר (ע), **שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, מרכז יצחק רבין ועם עובד, עמ' 113-121.

מיכאל אורן, "מלחמת ששת הימים על רקע המלחמה הקרה", בתוך: יוסי גולדשטיין (ע), **מנהיגות בעתות מלחמה**, משרד הביטחון, 2008, עמ' 178-185.

מיכאל אורן, "מי רצה במלחמת ששת הימים", **תכלת** 7 (אביב 1989). ראו גם אתר מט"ח:

<http://lib.cet.ac.il/Pages/item.asp?item=21234&kw=851>

להעשרה:

הר הבית בידנו, שידור הרדיו מ-7 ביוני 1967, 0.52 דקות, אתר יו טיוב:

http://www.youtube.com/watch?v=f3-j_2DN0&feature=related

2 – ח'

מלחמת יום הכיפורים (4 שיעורים)

מוקדי הלימוד:

- הגורמים למלחמה, והנסיבות בהן פרצה (אירועי סוף השבוע בו פרצה המלחמה).
- תוצאות המלחמה (בטווח המיידי).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל (חברתית, כלכלית, ביטחונית ופוליטית).
- השפעות המלחמה על מדינות ערב.

לקריאה נוספת:

אייל זיסר, "מלחמת יום הכיפורים – 37 שנים אחרי", אתר nana:

<http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=745375>

אורי בר יוסף, הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, זמורה ביתן, 2001, עמ' 225-231, 360-359.

גיליון מיוחד: 30 שנה למלחמת יום הכיפורים, זמנים 84 (סתיו 2003).

מאיר פעיל, "מלחמות ישראל: מלחמת יום הכיפורים", אתר מט"ח:

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=1516>

להעשרה:

מלחמת יום הכיפורים – קולות משטח, 4.38 דקות, אתר יו טיוב:

<http://www.youtube.com/watch?v=dV68LLOMD9o>

3. עליה, קליטה ועיצוב החברה והתרבות במדינת ישראל

3 - א'

העלייה בשנות החמישים והשישים (5 שיעורים)

מוקדי הלימוד:

- היקף העלייה וארצות המוצא.
- הגורמים לעלייה לישראל בשנות ה-50 וה-60.
- מאפייני העלייה (עליית הצלה, עלייה מבוקרת, עלייה חשאית, ניצולי שואה)
- תהליך הקליטה: הקשיים, השיקולים המשפיעים על תהליך הקליטה, כולל תפיסת כור ההיתוך (מיזוג גלויות) כמעצבת את תהליך הקליטה והגורמים לה.
- אירועי ואדי סאליב – משמעותם והשפעתם על החברה הישראלית.

לקריאה נוספת:

צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור הראשון: תש"ח – תשי"ח**, יד יצחק בן צבי, 1997. מבחר מאמרים.

מרדכי נאור (עורך), **עולים ומעברות, 1948-1952**, יד יצחק בן צבי, 1986. מבחר מאמרים.

מעברה ליד נהריה, 1952, ויקיפדיה

שימו לב – יש ללמד את נושא המעבר 'מכור היתוך' לרב תרבותיות

או

את נושא עיצוב זיכרון השואה

3 – ב'

המעבר מ'כור היתוך' לחברה רב תרבותיות

(4 שיעורים)

מוקדי הלימוד:

- הכרת המושג 'רב תרבותיות'.
- הגורמים למעבר מתפיסת 'כור היתוך' לתפיסת ה'רב תרבותיות'.
- ביטויי הרב תרבותיות בתחומים שונים בחברה ובתרבות הישראלית (אומנות; תקשורת; חגים עדתיים).

לדיון:

היתרונות והקשיים בחיים בחברה רב תרבותית

לפירוט – ראו מסמך מנחה באתר המפמ"ר:

<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/ODBEED07-D231-42C0-B203-BC6B1E117575/167624/kur.pdf>

לקריאה נוספת:

- אשרת צפורה (ע), **ישראל חברה רב תרבותית**, אח, 1998, עמ' 65-146.
- יואב גלבר, היסטוריה, **זיכרון ותעמולה: הדיסציפלינה ההיסטורית בעולם ובארץ**, עם עובד, 2008, עמ' 443-449.
- יער אפרים ושביט זאב (ע), **מגמות בחברה הישראלית**, כרך ב', האוניברסיטה הפתוחה, 2003, עמ' 823-830, 852-883.
- עדי מאנע, "ייצוגים חברתיים של קליטת עליה בשנותיה הראשונות של המדינה", בתוך: אמדע אור, סמדר בן-אשר (ע'), **המוכר והזר: ייצוגים חברתיים בקבוצות בישראל**, אוניברסיטת בן-גוריון, 2007.

3 - ג'

התמורות בעיצוב זיכרון השואה (4 שיעורים)

מוקדי הלימוד:

עיצוב זיכרון השואה בשנות ה-50:

- העצמת מרכזיות המרד בגטאות כמוקד להזדהות החברה הישראלית עם נושא השואה.
- ניכור ואי-קבלה של הסיפור האישי של הניצולים.
- חקיקה כדרך לעיצוב הזיכרון הממלכתי, ימי זיכרון, אנדרטאות ומוסדות הנצחה.
- הויכוח סביב הסכם השילומים עם גרמניה.
- פרשת קסטנר.

התמורות בעיצוב זיכרון השואה בשנות ה-60 וה-70:

- השפעת משפט אייכמן על יחס החברה הישראלית לשואה בכלל ועל היחס לניצולים בפרט.

השינוי בעיצוב זיכרון השואה בעקבות מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים

- השפעת מלחמות ישראל ופיגועי הטרור על יחס החברה הישראלית לשואה (מלחמת ששת הימים ויום הכיפורים, רצח הספורטאים במינכן, גורל ילדי בית הספר בצפת במעלות 1974, חטיפת מטוס אייר פרנס לאנטבה).

ספרי הלימוד:

- לילך, עולם לאומי ב': בונים מדינה במזרח התיכון, עמ' 253-272.
מט"ח, מסעות בזמן, בונים מדינה במזרח התיכון, עמ' 272-260.
מרכז זלמן שזר, הלאומיות, בונים מדינה במזרח התיכון, עמ' 273-260.
רכס, הלאומיות בישראל ובעמים, בונים מדינה במזרח התיכון, עמ' 320-307.

לקריאה נוספת:

- רוני שטאובר, הלך לדור: שואה וגבורה במחשבה הציבורית בארץ בשנות החמישים, יד יצחק בן צבי, ירושלים, 2000.
חנה יבלונקה, "עולי אירופה ותודעת השואה", בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), העשור הראשון: תש"ח – תשי"ח, יד יצחק בן צבי, 1997, עמ' 40-56.
חנה יבלונקה, "תודעת השואה כגורם מעצב זהות", בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), העשור השני: תשי"ח – תשכ"ח, יד יצחק בן צבי, 2000, עמ' 149-166.
חנה יבלונקה, "תודעת השואה בעשור השלישי, משם לכאן ועכשיו", בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), העשור השלישי: תשכ"ח – תשל"ח, יד יצחק בן צבי, 2008, עמ' 363-378.
אניטה שפירא, משפט אייכמן: דברים שרואים מכאן לא רואים משם, יד ושם, 2002.
גדעון האוזנר, משפט אייכמן בירושלים, יד ושם ובית לוחמי הגטאות, 2011.
בשביל הזיכרון 7 (דצמבר 2010), יד ושם, גיליון המוקדש למשפט אייכמן.

סרט:

המכה ה-81 (1974). סרטו של חיים גורי.

מתוך ספרי העדויות האישיות שהפכו לנפוצים מאוד בשנים האחרונות